

ORTA ASYA'DA SU KAYNAKLARI VE GELECEK DÖNEM BEKLENTİLERİ

Uzun yıllar boyunca SSCB egemenliğinde kalan ve bu çalışmaya konu olan Orta Asya (Türkistan) devletleri bağımsız birer devlet haline geldiklerinde birçok sorunla karşı karşıya kalmışlardır. Sınır sorunları, ekonomik sorunlar, güvenlik sorunları, terörizm ve uyuşturucu kaçaklığı gibi başlıklar öne çıkmakla birlikte, en önemli sorunlardan birisi de su kaynaklarının paylaşımı, yönetilmesi ve kullanımı sorunu olmuştur.

Doç. Dr. Yalçın Sarıkaya

Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi

Mustafa Kemal Öztopal

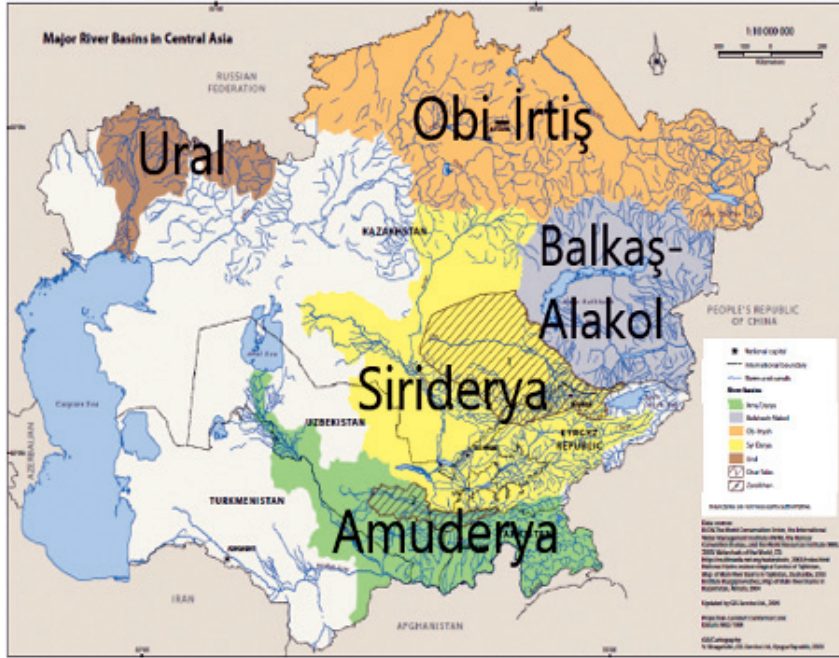
Giresun Üniversitesi Espiye Meslek Yüksekokulu

Giriş

Su insan için hayatî bir unsur olduğu için toplumlar ve dolayısıyla devletler için de elzemdir. Devleti oluşturan bireylerin yaşam kaynağı olmasının yanında, tarım, enerji, temizlik vb. sebeplerle devletlerin ekonomileri için de kritik değerdedir. Suyun çağlar boyunca taşıdığı bu önem modern zamanlarda jeopolitik değer ölçüleri içinde yeniden anımlandırılmıştır. Ülkelerin gerek kendine yetecek gerekse de ihraç ederek ekonomilerini geliştirecekleri elektrik ve tarım üretimleri doğrudan su kaynaklarının varlığına ve bolluğuna bağlıdır. Ancak su kaynaklarının bolluğu ve kullanımı kadar yönetimi de önemli bir husustur. Özellikle birden fazla ülkeyi içine alan su havzalarının yönetilmesi ve kullanımı devletler arasındaki ilişkilerin en temel başlıklarından birisini oluşturur.

Uzun yıllar boyunca SSCB egemenliğinde kalan ve bu çalışmaya konu olan Orta Asya (Türkistan) devletleri bağımsız birer devlet haline geldiklerinde birçok sorunla karşı karşıya kalmışlardır. Sınır sorunları, ekonomik sorunlar, güvenlik sorunları, terörizm ve uyuşturucu kaçak-

lığı gibi başlıklar öne çıkmakla birlikte, en önemli sorunlardan birisi de su kaynaklarının paylaşımı, yönetilmesi ve kullanımı sorunu olmuştur. Orta Asya, Avrasya'nın en büyük ve önemli su kaynaklarına ev sahipliği yapmaktadır. SSCB döneminde suyun gerek enerji olarak gerek tarım amaçlı kullanımı tek bir merkezden yönetilmekteyken Orta Asya ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmasından sonra aynı su kaynaklarının kullanımı kaynak ülkelerin ihtiyaçları doğrultusunda yönetilmeye başlanmıştır. Bölgenin en önemli iki su kaynağından Amuderya (Ceyhun) büyük oranda sularını Tacikistan'dan alırken bir diğer önemli nehir Siriderya (Seyhun) Kırgızistan'dan beslenmektedir. Enerji sıkıntısı yaşayan Kırgızistan ve Tacikistan, suların depolanması yerine enerji üretimi için dönem dönem salınmasını tercih ederken enerji bakımından daha zengin ve kendine yeter durumda olan diğer bölge devletleri suyun tarım arazileri için depolanmasını istemekte ve bu da suyun aşağı havzasındaki yararlanıcıları ile ana kaynak niteliğindeki devletleri karşı karşıya getirmektedir.

Rusya ile İran'ın, Kırgızistan ve Tacikistan'da yapımı devam eden hidroelektrik santrallerine açık bir şekilde destek vermesi ve bölgenin en önemli su kaynaklarından biri olan Aral Gölü'nün kurumaya yüz tutması bu anlaşmazlığı daha farklı boyutlara taşımıştır. Ancak özellikle Kırgızistan ve Özbekistan'da meydana gelen iktidar değişimleri sonrası ortaya çıkan bazı gelişmeler ile Kazakistan'ın adımları, devam eden sorunun çözümü açısından umut vadetmiştir.

Orta Asya Su Kaynakları

Orta Asya bölgesi esasen irili ufaklı birçok su kaynağına sahiptir. Ancak bölgenin su kaynakları genel anlamda beş ana nehir havzasından oluşmaktadır. Bunlar aşağıdaki haritada¹ gösterildiği üzere: Amuderya (Ceyhun), Siriderya (Seyhun), Balkaş-Alakol, Obi-İrtiş ve Ural havzalarıdır. Bunlardan Amuderya ve Siriderya havzalarının suları bölgenin en büyük gölü olan Aral Gölü'ne; Balkaş-

Alakol'un suları bölgenin en büyük ikinci gölü ve Kazakistan'ın iç suyu olan Balkaş Gölü'ne; Ural'ın suları Hazar Denizi'ne ve Obi-İrtiş'in suları ise Arktik Okyanusu'na (Kuzey Buz Denizi) dökülmektedir.²

Orta Asya bölgesi su kaynakları bakımından görül-
düğü üzere zengin bir yapıya sahip olmakla beraber çalış-
manın da özünü oluşturan su kullanımı ve yönetimi
sorununa temel teşkil eden kaynaklar Amuderya ve Siri-
derya nehirleridir. Yukarıdaki haritada³ da net olarak gö-
rüleceği üzere bu iki nehir neredeyse bütün bölgeyi
dolaşmaktadır. Böylece her bir devlet bu kaynaklar üze-
rinde etkin olmaya çalışmaktadır. Bu nehirler bölgeyi
bütün bir havza olarak değerlendirmeyi zorunlu hale ge-
tirmektedir.

Orta Asya devletlerinin bir kısmı mevcut kaynaklar
ile kendine yeter pozisyonda iken bir kısmı da dışarıdan
gelen suya bağımlı durumdadır. Aşağıdaki tabloda⁴ beş
devletin ülke dışından gelen suya bağımlılık oranları gös-
terilmiştir:

Ülke	Ülke Dışından Gelen Suya Bağımlılık Oranı
Kazakistan	%31
Kırgızistan	%0
Tacikistan	%16
Türkmenistan	%97
Özbekistan	%77

Tablodan da anlaşıldığı üzere Kırgızistan ve Tacikistan
(yukarı havza ülkeleri) sahip olduğu su kaynakları ile dışa
bağımlı değilken; Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenis-
tan'ın (aşağı havza ülkeleri) dışa bağımlılık oranları ol-
dukça yüksektir.

Orta Asya'da Su Sorunları

Orta Asya bölgesinde su sorunlarının temelini Amu-
derya ve Siriderya nehirlerinin yönetimi anlaşmazlığı olu-
şturmaktadır. Bu iki önemli nehir bölgenin en büyük gölü
Aral'ı oluşturmakla kalmaz, aynı zamanda bölgenin bir-
çok ülkesinden geçer ve bu ülkelerin enerji ve sulama ih-
tiyaçlarında da temel su kaynağı olma özelliği taşır. SSCB
döneminde bölge devletlerinden aşağı havza ülkeleri ola-
rak adlandırılan Özbekistan ve Türkmenistan pamuk; Ka-
zakistan ise buğday üreticisi haline getirilmişti. Yukarı
havza ülkeleri olarak adlandırılan ve kaynak ülke duru-
munda olan Kırgızistan ve Tacikistan ilkbahar ve yaz ay-
larında aşağı havza ülkelerindeki tarım alanlarını sulamak
üzere barajlarını doldurmaktaydı. Buna karşılık olarak
enerji kaynakları konusunda yoksul durumda bulunan
Kırgızistan ve Tacikistan'a aşağı havza ülkelerinden gaz ve
petrol sağlanmaktaydı.⁵ Bu süreç Moskova yönetiminin
denetiminde gerçekleştiği için bölge devletleri arasında o

**Orta Asya bölgesi esasen irili ufaklı
birçok su kaynağına sahiptir. Ancak
bölgenin su kaynakları genel anlamda
beş ana nehir havzasından oluşmaktadır.**

dönem bir problem olarak gün yüzüne çıkmamıştır.
Ancak, Sovyet idarecilerin pamuk üretimi için bol mik-
tarda suya ihtiyaç olduğu bilinmesine rağmen, sürdürdük-
leri bu tarım politikasının Türkistan coğrafyasında sıkıntı
yaratmaya dönük bilinçli bir tercih olduğu yorumları da
mevcuttur.⁶

Orta Asya devletleri bağımsızlıklarını ilan ettiklerinde
sınır sorunları, ekonomik sorunlar, güvenlik sorunları gibi
başlıklarla birlikte su paylaşımı ve yönetimi sorununu da
devralmışlardır. Her ne kadar SSCB döneminde merkezi
idare yönetiminde olduğu için bir sorun olarak görün-
mese de su konusu Orta Asya için her zaman sorun teşkil
etmiştir. SSCB döneminde inşa edilen hidroelektrik sant-
rallerinin bakım maliyetleri, bağımsızlıktan sonra enerji
sahibi aşağı havza ülkelerinin enerji fiyatlarını uluslararası
standartlara çıkarması⁷ gibi hususlar Kırgızistan ve Tac-
ikistan ekonomisi için zorlukları da beraberinde getirmiş-
tir. SSCB döneminde uygulanan gaz-su değişiminin
bağımsızlıktan sonra uygulanamaması ve su konusundaki
anlaşmazlıklar Kırgızistan ve Tacikistan'da ciddi gaz ve
elektrik kesintilerine yol açmıştır. Yine bu ülkelerin elek-
trik üretimi için depoladıkları suyu salmaları sonucu aşağı
havza ülkelerinde ortaya çıkan su baskınları konuyu daha
sorunlu hale getirmiştir. Ayrıca bahse konu olan su kay-
nakları tüm bölge devletlerinden geçtiği için her devlet
kendi çıkarları doğrultusunda konuya bireysel olarak bak-
makta, bu da sorunun çözümünü zorlaştırmaktadır.

Bağımsızlıktan sonra ortaya çıkan bu problemleri çö-
zebilme adına beş Orta Asya devleti 18 Şubat 1992'de
Kazakistan'ın başkenti Almatı'da bir anlaşma imzalamış-
lardır. Bu anlaşma beş devlet arasında suyun eşit ve adil
kullanımı, ortak yönetimi ve Aral Gölü'nün kuruması
tehlikesine karşı ortak adımları içeren maddelerden oluş-
maktaydı.⁸ Bu anlaşmaya ek olarak 1998 yılında Kazakis-
tan, Kırgızistan ve Özbekistan arasında Bişkek'te Siriderya
Havzası'nın adil kullanımı konusunda bir anlaşma daha
imzalanarak defalarca revize edilmiştir.⁹ Ancak sonraki dö-
nemlerde tarafların bu anlaşmalara uymadıkları görül-
müştür. Zira su yönetimi ve paylaşımı sorunu Orta
Asya'da bir sorun olarak hala devam etmektedir. Özbekis-
tan eski cumhurbaşkanı İslam Kerimov'un 2012 yılında
meslektaşlarına hitaben yaptığı bir konuşmada üstü kapalı
olarak Kırgızistan ve Tacikistan'ı su konusunda suçlaması
ve su sorunlarının savaşa sonuçlanabileceğini ileri sürmesi
konunun güncel bir sorun olduğunun işareti olmuştur.¹⁰

Kırgızistan ve Tacikistan'da devam eden dev hidroelek-
trik projeleri de problemin başka bir ayağı olarak karşı-
mıza çıkmaktadır. Özbekistan başta olmak üzere aşağı
havza ülkelerinin muhalefetiyle karşılaşan Tacikistan'nın

Orta Asya'daki su sorununa paralel olan en büyük sorunlardan birisi de Fergana Vadisi'nin paylaşımı veya kullanımı konusudur. Toprakları bereketli bu vadi Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan arasında yıllardan bu yana süregelen önemli bir sorundur.

Rogun ve Kırgızistan'ın Kambarata-1 ile Yukarı Narın hidroelektrik projeleri sorun teşkil eden bir başka konudur. Rusya'nın her iki ülkeye ve İran'ın Tacikistan'daki projeye destek vermesi konuyu daha karmaşık hale getirmiştir.

Orta Asya'daki su sorununa paralel olan en büyük sorunlardan birisi de Fergana Vadisi'nin paylaşımı veya kullanımı konusudur. Toprakları bereketli bu vadi Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan arasında yıllardan bu yana süregelen önemli bir sorundur. Vadideki sorunun başlıca kaynağı su değildir; daha çok etnik çatışmalar ve terörizm gibi başlıklar ön plana çıkmaktadır. Ancak en büyük iki su kaynağının biri olan Siriderya'nın Fergana Vadisinden geçtiği de unutulmamalıdır. Siriderya üzerinde devam eden ve tamamlanan hidroelektrik projelerinin bu coğrafyada kuraklığa sebep olması bölgenin su sorununu daha büyük hale getirme potansiyeline sahiptir.¹¹ Vadinin önemli su kaynaklarına ev sahipliği yapıyor olması bazı devletlerin su rezervlerini kontrol altına almak amacıyla bu stratejik bölgede hak talep etmelerini beraberinde getirmektedir.¹² Bu da zaten sorunlu olan bölgede çatışma ihtimalini daha da artırmaktadır.

Orta Asya'daki su sorunu sıfır toplamli oyun modeline benzetilebilir.¹³ Ortaya çıkacak bir çatışma, sonuçta bölgeyi oluşturan tüm devletlere kaybettireceği için bu şekilde bir benzetme yanlış olmayacaktır. Yukarı havza ülkelerinin su konusunda uygulayacağı kısıtlama ve yaptırımlar aşağı havza ülkelerini nasıl olumsuz etkileyecekse, aşağı havza ülkelerinin enerji konusundaki kısıtlamaları da yukarı havza ülkelerini o kadar zora sokacaktır. Rusya gibi bölge dışı aktörlerin su kartını kullanarak aşağı havza ülkeleri üzerinde bir denge kurma politikası oyunu daha karmaşık hale getirmektedir. Nitekim yukarı havza ülkeleri olan Kırgızistan ve Tacikistan'ın aşağı havza ülkeleri Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan'a nazaran daha fazla Rusya ekseninde kaldıklarını söylemek mümkündür.¹⁴

Çözüme Yönelik Adımlar

Orta Asya'da devam eden su sorununun çözümsüz kalmasındaki önemli sebeplerden birkaçı olarak bazı liderlerin tutumu ve yine bazı ülkelerdeki yönetim istikrarsızlıkları gösterilebilir. Bu anlamda Özbekistan ve uzun süre istikrar sağlayamayan Kırgızistan ön plana çıkmak-

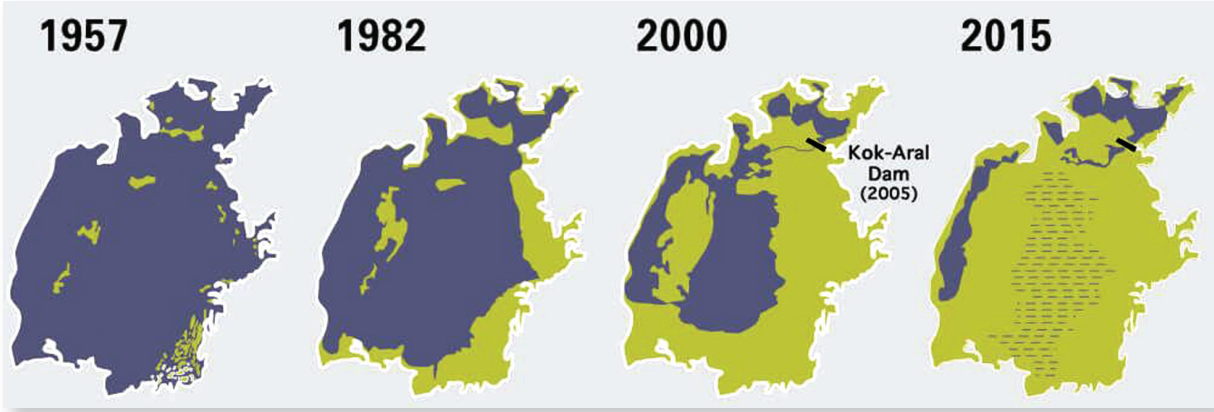
tadır. Bağımsızlığından 2016'nın sonuna kadar Özbekistan'ı yöneten İslam Kerimov su sorunu başta olmak üzere bölge devletleri ve küresel güçlerle olan ilişkilerinde son derece katı bir duruş göstermiştir. Kırgızistan ise bölgesel ve küresel meselelerden çok iç siyasi sorunlarla uğraşmak durumunda kalmıştır.

Kerimov'un ölümü sonrası göreve gelen Şevket Mirziyoyev'in bölgesel nitelikteki sorunları uluslararasılaştırmadan bölge devletleri ile çözme çabası su sorunu başta olmak üzere birçok alanda kendini göstermektedir.¹⁵ Kerimov döneminde bir sorun olarak algılanan Tacikistan'daki Rogun santrali Mirziyoyev dönemi ile birlikte Özbekistan tarafından onaylanmaya başlamıştır. Hatta onaylanması bir tarafa Özbekistan'ın projeye entegrasyonu dahi konuşulmaya başlamıştır.¹⁶ Yine Ekim 2017'de Mirziyoyev ve Atambayev arasında imzalanan anlaşmayla Kırgızistan'ın güneyinde bulunan ancak Özbekistan kontrolünde olan su rezervleri Kırgızistan'a devredilmiştir.¹⁷ 17 yıl aradan sonra Özbekistan tarafından Kırgızistan'a ilk üst düzey ziyaret Mirziyoyev tarafından 4-5 Eylül 2017 tarihlerinde gerçekleşmiştir. Bu ziyarette ele alınan sınır sorunları ve ulaşım gibi başlıkların yanı sıra dikkat çeken en önemli konu su sorunu için yapılan görüşmeler olmuştur. Mirziyoyev'in Kırgızistan'da devam eden ve Özbekistan'da yıllardan bu yana sorun olarak algılanan Kambarata-1 hidroelektrik projesinin Özbekistan için de gerekli olduğu ve Özbekistan'ın projeye destek vermeye hazır olduğunu açıklaması sorunun çözümünü açısından yeni bir adım olarak değerlendirilmiştir.¹⁸

Kazakistan lideri Nursultan Nazarbayev konuya genel manâda çözüm odaklı yaklaşmıştır. Hemen her fırsatta Orta Asya'daki su anlaşmazlığının komşu devletlerin kendi aralarında yürütülecek diyalog ve anlaşmalarla çözülmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Nazarbayev'in hemen her konuda Orta Asya cumhuriyetlerinin bir birlik halinde hareket etmesi ve sorunlarını kendi arasında halletmesi gerektiği fikri su yönetimi konusunda da kendini göstermektedir. Nazarbayev'in Kırgızistan ve Tacikistan'a hitaben: *"Sorunları komşularımızla birlikte ele almamız gerektiğine dair dostane bir mesaj gönderiyorum. Çözümeyen sorun veya sorunlar yoktur. Kırgızistan ve Tacikistan'ın ulaşım ve enerji sorunları var. Biz de bu meseleleri ele almaya hazırız."* şeklindeki sözleri konuyu diyalogla çözme konusundaki kararlılığını göstermektedir.¹⁹ Nazarbayev konuyu Şanghay İşbirliği Örgütü gibi bölgesel entegrasyonlar nezdinde de gündeme getirerek soruna çözüm arayışında olan bir liderdir.²⁰ Hem kuruyan Aral Gölü'nün bir kısmının Kazakistan'da olması hem de sınırının büyük bölümünü oluşturan Çin'in devam eden yaptırımları Kazakistan'ın bir bölümünü kuraklık ile tehdit etmektedir. Bu husus Kazakistan'ı konunun bölge devletleri arasında çözüme kavuşturulması fikrine daha fazla itmektedir.

Su sorununun çözümüne yönelik atılan en somut adımlardan birisi de Türkmenistan'ın *Altın Asır Türkmen Gölü Projesi* olmuştur. Tarafsızlık politikası nedeniyle Orta

Yıllar İçinde Aral Gölü'ndeki Değişim

Asya devletleri arasında cereyan eden su yönetimi anlaşmazlıklarına en az karışan ülke Türkmenistan'dır. Ancak topraklarının büyük bölümü çöllerle kaplı olan Türkmenistan öncelikle özde kendi su sorununu etkileyecek, genelde ise bölgenin ekolojik dengesine katkı sağlayacak olan bu yapay gölü inşa etmiştir. Bölge dışından uzmanlar tarafından dahi insan ve çevre sağlığı ile suyun rasyonel kullanımı konusunda devlet kaygısının harika bir örneği²¹ olarak adlandırılan ve 2009 yılında ilk etabı açılan göl su sorununa bir çözüm olmanın yanında çevresine inşa edilecek yatırım programları ile tarımsal ve ekonomik kalkınma için de son derece önem arz etmektedir.

Sonuç Yerine: Gelecek Dönem Beklentileri

Orta Asya devletleri arasında SSCB döneminde başlayan ve bağımsızlıktan sonra şiddetlenen su sorunu konusu çözüme kavuşturulması gereken en önemli başlıklardan birisidir. Bölgede meydana gelecek olan anlaşmazlıklar bölge dışı aktörlerin daha fazla işine yarayacağı için sorunun yine bölge devletleri arasında çözümü önemlidir. Elbette gelecek ile ilgili kesin bir kaniya varmak zordur ancak bölge devletlerinde meydana gelen değişiklikler sorunun barışçıl yollarla çözülmeye başladığına işaret eder.

Kerimov'un savaş sebebi sayılabilecek nitelikte görüldüğü bu sorun Mirziyoyev döneminde çözüm odaklı olarak yeniden gündeme gelmiş ve önemli yol alınmıştır. Kasım 2017 ve Şubat 2019'da bölgedeki su kaynaklarının kullanımı ve yönetimi konusunda yapılan iki büyük konferansa Taşkent ev sahipliği yapmış, bu da Özbekistan'ın gelecek dönemde sorunun çözümü için mesai harcamaya gayret göstereceğine işaret olmuştur. Özbekistan'ın bağımsızlığından bu yana en sorunlu ilişkiye sahip olduğu komşusu Kırgızistan başta olmak üzere dış politikada önceliği bölge devletlerine vermekte olması, hem Orta Asya coğrafyasının istikrarı hem de su sorunun çözümü ve geleceği açısından önemli sayılmalıdır.

Kırgızistan'da Almazbek Atambayev döneminde su sorununun çözümüne yönelik atılan adımlar da sorunun geleceği açısından önemli sayılmalıdır. Bağımsızlığından bu yana ilk defa demokratik seçimle göreve gelen bir cumhurbaşkanının yine demokratik bir seçimle görevi devrettiği Sooronbay Ceenbekov'un da şimdikiye dek çözüm odaklı hareket etmesi umut vericidir. Sınır anlaşmazlığı için Özbekistan ve Kırgızistan yeni yönetimleri arasında atılan adımlar su sorununun da istişare yoluyla çözülebileceğine işaret olmuştur.

Ekonomik açıdan daha gelişmiş durumda bulunan aşağı havza ülkelerinin Kırgızistan ve Tacikistan'da devam eden projelere destek vermesi bu ülkelerin enerji sıkıntısını giderme konusunda yardımcı olacak ve ekonomik seviyelerini daha yukarı çıkarmalarını sağlayacaktır. Halen söylem düzeyinde kalan destek açıklamalarının tüm muhatapların ortak faydasına olacak şekilde hayata geçirilmesi çözümü hızlandıracaktır.²² Bu desteğin bölge dışı küresel güçler yerine bölge devletleri tarafından sağlanması bütün Orta Asya devletlerinin faydasına olacaktır.

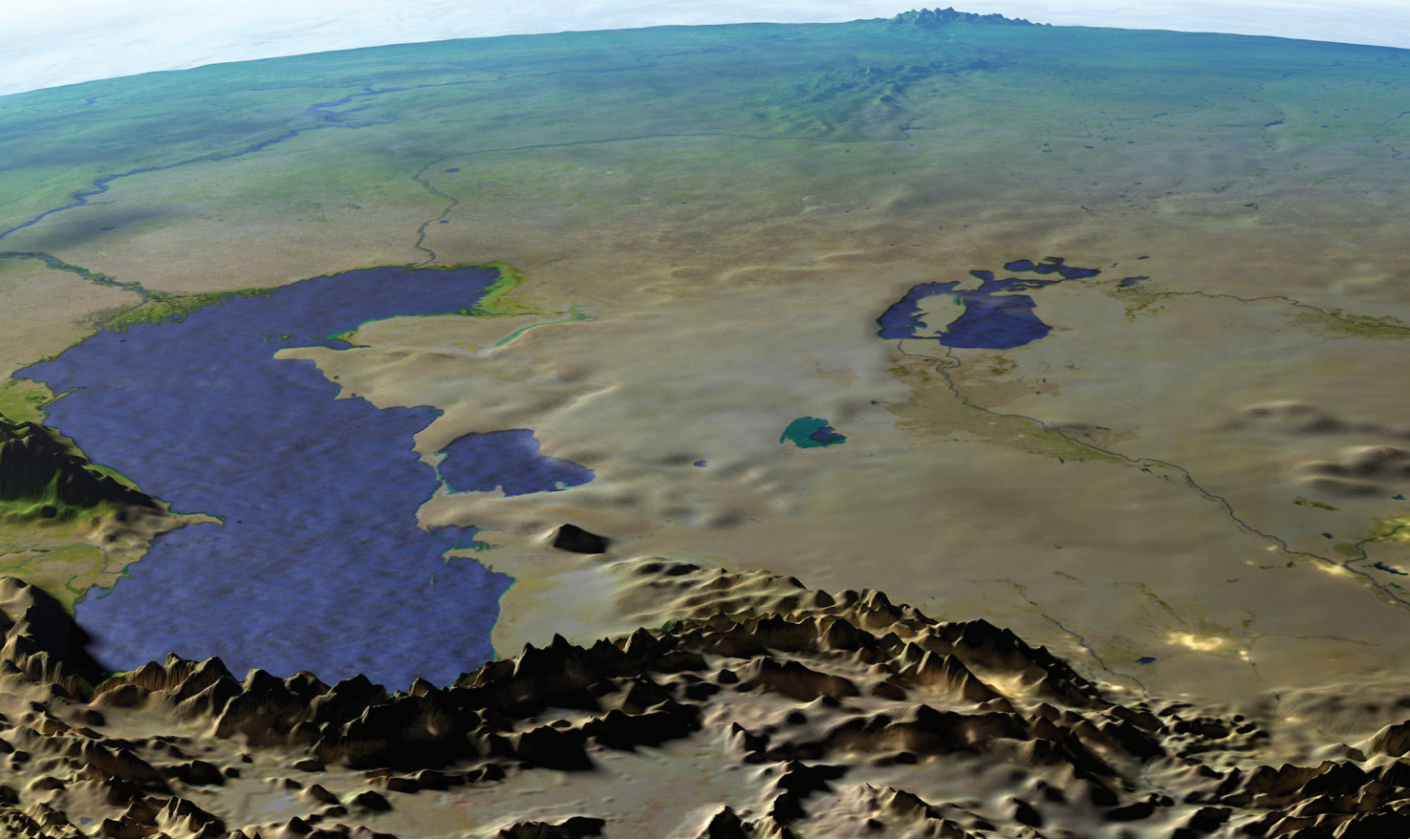
Ekonomik açıdan daha gelişmiş durumda bulunan aşağı havza ülkelerinin Kırgızistan ve Tacikistan'da devam eden projelere destek vermesi bu ülkelerin enerji sıkıntısını giderme konusunda yardımcı olacak ve ekonomik seviyelerini daha yukarı çıkarmalarını sağlayacaktır.

Su konusunda atılacak her türlü olumlu adım bölgenin en stratejik yerlerinden birisi olan ve uluslararası bir sorun niteliği taşıyan Fergana Vadisi'nin geleceği açısından da önemlidir. Bu bölgede çıkması muhtemel her türlü anlaşmazlık bölge dışı aktörlerin Orta Asya'ya daha fazla nüfuz etmesini beraberinde getirecektir. Zira Orta Asya küresel güçler için her zaman jeopolitik bir rekabet alanı olmuştur. Ayrıca su yüzünden çıkacak bir anlaşmazlık patlamaya hazır durumda bulunan etnik sorunlar ve te-

rörizm gibi sorunlarla birleştiğinde daha büyük çatışma alanlarını ortaya çıkarabilecektir.

Bununla birlikte tarım arazilerini sulamak amacıyla su kaynaklarına ihtiyaç duyan aşağı havza ülkeleri ile kaynak sahibi yukarı havza ülkeleri arasında suyun ne zaman ve ne kadar depolanıp ne kadar salınacağı konusunda oluşturulacak bir mutabakat sorunun çözümüne daha da katkı sağlayacaktır. Varılacak olan mutabakat Orta Asya devletleri arasındaki ilişkilerin seyri kadar bölgenin ekolojik dengesi için de hayati önem arz etmektedir. Neredeyse tamamı kuruyan Aral Gölü hali hazırda ekolojik dengeyi bozmuş olmakla birlikte daha büyük felaketlerin önlenmesi açısından ülkelerin su paylaşımı ve yönetimi konusunda doğru politikayı bulmaları ve bunda istikrar sağlamaları hayatidir. Zira Orta Asya küresel ısınmanın etkilerinin en belirgin olduğu bölgelerden birisidir.

Gerçekleşmesinin zor olduğunu bilsek de Nazarbayev'in yıllardan bu yana dile getirdiği Orta Asya Birliği (Türkistan Birliği)'nin hayata geçmesi de su yönetimi ve kullanımı sorununa köklü bir çözüm getirecektir. Hatta bu şekilde oluşacak bir birlik sadece sorunların çözü-

münü sağlamakla kalmayacak bölge devletlerinin ekonomik ve politik gelişimleri ile istikrarını da sağlamlaştıracaktır.

Son tahlilde, Orta Asya'da su yönetim ve kullanım sorunu, bölge ülkelerinin işbirliği ve liderlerin atmaya devam edeceği çözüm odaklı adımlar ile birlikte çatışmaya varmadan çözülebilecek bir konudur. Bahse konu kaynakların tüm bölge devletlerini dolaşıyor olması bu kaynak-

ların kullanımı ve yönetimi konusunda bölge devletlerinin oluşturacağı uluslararası bir zemini zorunlu kılmaktadır. Orta Asya devletleri bu sorunu Rusya veya Çin gibi bölgede söz sahibi olan küresel güçlerin hakemliğinde değil, kendi aralarında oluşturacakları ortak politikalarla ve teknik kadrolarının işbirliği ile çözmelidirler. Zira Orta Asya için su jeopolitik değerinde bir doğal kaynak sorunu olmayı sürdürmektedir.

Sonnotlar

- 1 Alisher Mirzabaev, "Climate Volatility and Change in Central Asia: Economic Impacts and Adaptation", (ResearchGate, Temmuz 2013), Erişim Şubat 22, 2019. https://www.researchgate.net/figure/Major-river-basins-in-Central-Asia_fig10_246547400
- 2 Martin Russell, "Water in Central Asia An Increasingly Scarce Resource", (European Parliamentary Research Service EPRS, 1 Eylül 2018), Erişim Şubat 20, 2019. [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/625181/EPRS_BRI\(2018\)625181_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/625181/EPRS_BRI(2018)625181_EN.pdf)
- 3 "Water Resources of the Aral Sea Basin", (Portal of Knowledge for Water and Environmental Issues in Central Asia CAWATER-INFO), Erişim Şubat 21, 2019. http://www.cawater-info.net/aral/index_e.htm
- 4 Kadir Celep, "Orta Asya'da Su Anlaşmazlığı", (Yeni Ufuk, 22 Aralık 2018), Erişim Mart 1, 2019. <https://www.yeniufukdergisi.com/2018/12/22/orta-asyada-su-anlasmazligi/>
- 5 Dursun Yıldız, "Orta Asya'nın Su (Yönetimi) Sorunları ve Aral Gölünü Geri Döndürme Çabaları", (Academia, 1 Kasım 2014), s. 4, Erişim Şubat 20, 2019. https://www.academia.edu/9055182/Orta_Asyas%C4%B1n_Su_Y%C3%B6netimi_Sorunlar%C4%B1
- 6 Munis Ahmer, "Orta Asya Su Kaynaklarının Kullanımı: Güney Asya Ülkeleri İçin Dersler", *Avrasya Etüdları* (Yaz 1999), Sayı: 15: 97-120
- 7 Yıldız, *Orta Asya'nın Su (Yönetimi) Sorunları ve Aral Gölünü Geri Döndürme Çabaları*: 4
- 8 "Agreement between the Republic of Kazakhstan, the Kyrgyz Republic, the Republic of Tajikistan, Turkmenistan and the Republic of Uzbekistan on Cooperation in the Field of Joint Management on Utilization and Protection of Water Resources from Interstate Sources", (Interstate Commission for Water Coordination of Central Asia), Erişim Şubat 21, 2019. <http://www.icwc-aral.uz/statute1.htm>
- 9 "Agreement between the Governments of the Republic of Kazakhstan, the Kyrgyz Republic, and the Republic of Uzbekistan on the Use of Water and Energy Resources of the Syr Darya Basin", (Portal of Knowledge for Water and Environmental Issues in Central Asia CAWATER-INFO), Erişim Şubat 21, 2019. http://www.cawater-info.net/library/ca_e.htm
- 10 David Trilling, "Water Wars in Central Asia", (Foreign Affairs, 24 Ağustos 2016), Erişim Şubat 25, 2019. <https://www.foreignaffairs.com/gallerys/2016-08-24/water-wars-central-asia>
- 11 Levent Demirci, "Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın Kesişimindeki Sorunlu Vadi: Fergana", *Savunma Bilimleri Dergisi* (Kasım 2012), Sayı: 11/2: 33-69
- 12 Eliza King, "Solving Central Asia's Water Crisis", (International Policy Digest, 19 Mayıs 2017), Erişim Şubat 27, 2019. <https://intpolicydigest.org/2017/05/19/solving-central-asia-s-water-crisis/>
- 13 Nicholas de Pedro, "Water and Energy Disputes of Central Asia: In Search of Regional Solutions?", (Europa-Central Asia Monitoring EUCAM, 3 Ağustos 2009), Erişim Şubat 22, 2019. <https://eucentralasia.eu/2009/08/water-and-energy-disputes-of-central-asia-in-search-of-regional-solutions/>
- 14 Zainiddin Karaev, "Managing The Water Resources in Central Asia: Is Cooperation Possible?", (European Consortium for Political Research ECPR, 14-18 Nisan 2014), Erişim Mart 5, 2019. <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/2fccb55-1bff-4eb9-b023-33bc74177f10.pdf>
- 15 Dinmuhammet Amatbek, "Tacikistan'daki Rogun Hidroelektrik Santrali: Jeopolitik Rekabetten Ekonomik İşbirliğine", (Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi ANKASAM, 01.12.2018-07.12.2018), Erişim Şubat 25, 2019. Haftalık Bülten: 2018/47, <https://ankasam.org/tacikistandaki-rogun-hidroelektrik-santrali-jeopolitik-rekabetten-ekonomik-isbirligine/>
- 16 "Uzbekistan: The Hundred Days", (International Crisis Group, 15 Mart 2017), Erişim Şubat 26, 2019. Rapor No: 242, <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/central-asia/uzbekistan/242-uzbekistan-hundred-days>
- 17 "Özbekistan Ve Kırgızistan Arasındaki Su Problemi Çözüme Kavuştu", (Kırım Haber Ajansı, 7 Ekim 2017), Erişim Mart 1, 2019. <http://old.qha.com.ua/tr/turk-dunyasi/ozbekistan-ve-kirgizistan-arasindaki-quot-su-problemi-quot-cozume-kavustu/160246/>
- 18 Umida Hashimova, "Rapprochement With Kyrgyzstan: Mirziyayev's Greatest Foreign Policy Achievement to Date", (The Jamestown Foundation, 18 Eylül 2017), Erişim Mart 3, 2019. No: 14/113, <https://jamestown.org/program/rapprochement-with-kyrgyzstan-mirziyayevs-greatest-foreign-policy-achievement-to-date/>
- 19 Margerita Assanova, "Central Asia's Water Conflicts Come into Focus During Nazarbayev-Karimov Summit", (The Jamestown Foundation 19 Haziran 2013), Erişim Mart 2, 2019. No: 10/116, <https://jamestown.org/program/central-asias-water-conflicts-come-into-focus-during-nazarbayev-karimov-summit/>
- 20 "Назарбаев Орталық Азиядағы су мәселесін шешуді сұрады", (Iran Kazakh Radio, 3 Eylül 2013), Erişim Şubat 25, 2019. <http://kazakh.tribe.ir/жанадықтар/тмд/item/20753>
- 21 Huseyn Hasanov, "Artificial Lake Altyn Asyr Being Created in Turkmenistan", (Trend News Agency, 8 Nisan 2015), Erişim Mart 2, 2019. <https://en.trend.az/casia/turkmenistan/2381229.html>
- 22 Alina Dalbaeva, "End the Weaponisation of Water in Central Asia", (International Crisis Group, 15 Mart 2018), Erişim Mart 5, 2019. <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/central-asia/kazakhstan/end-weaponisation-water-central-asia>